

Ojdipalnost¹

(13. Šola za psihoanalizo otrok in adolescentov v Ribnem)

Splošne informacije o seminarju

Šola za otroško in adolescentno psihoanalizo se je letos odvijala trinajstič. Seminar organizira Vzhodnoevropski psihoanalitični inštitut (PIEE) za vse, ki se zanimajo za analitični pristop pri delu z otroki. Med udeleženci so običajno otroški psihologi, psihoterapevti in psihoanalitiki iz različnih regij Evrope: iz Baltskih držav, iz držav bivše Jugoslavije, iz Romunije, Bolgarije, Madžarske, Rusije, Ukrajine, Belorusije. Čeprav gre za projekt Vzhodnoevropskega inštituta, so udeleženci iz Zahodne Evrope, npr. Italije in Finske. Šola traja približno en teden. Letos se je odvijala od 27. oktobra do 3. novembra. Program šole je vsako leto podoben: dopoldan so predavanja izkušenih otroških analitikov, nato sledi diskusija v malih skupinah. Popoldne so v malih skupinah supervizije kliničnih primerov, ki jih vsak dan vodi drug analitik. Analitiki-učitelji so učni analitiki Mednarodnega psihoanalitičnega združenja (IPA) iz Anglije, Finske, Italije, Izraela, Nemčije, Nizozemske, Norveške, Španije, ZDA. Program šole dodatno popestrijo delavnice in socialni program: ogled filma, diskusija, ekskurzija, slavnostna večerja na koncu seminarja. Že tretje leto zapored je ta seminar namenjen tudi psihoanalitikom in psihoanalitikom-v-izobraževanju, tj. tistim, ki se izobražujejo na področju otroške analize. Ti mladi analitiki imajo poleg osnovnega programa tudi dodatne delavnice in supervizije. Študij iz otroške psihoanalize traja štiri leta, nekateri potrebujejo tudi več. Zanimivo je, da se je ta študijski program začel, ko se je Šola za otroško in adolescentno psihoanalizo preselila iz sosednje Hrvaške v Slovenijo, Ribno. V perspektivi lahko morda prav Slovenija postane baza evropskega programa izobraževanja iz otroške psihoanalize za psihoanalitike, ki tega programa nimajo v svojih psihoanalitičnih društvih. Naslednje leto se bo šola za otroško analizo odvijala od 18. do 24. novembra.

Ojdipalnost (Oedipality)

Tema letošnje šole za otroško in adolescentno psihoanalizo je bila ojdipalnost (Oedipality). Pojem zajema vse, kar povezujemo z Ojdipovo situacijo, Ojdipovim kompleksom in njegovo razrešitvijo, triangularnim odnosom in triangulacijo kot ravnijo psihičnega funkcioniranja. Kot je široko znano pomeni Ojdipov kompleks ljubezensko željo do starša nasprotnega spola in željo po odstranitvi istospolnega starša, ki za otroka istočasno predstavlja ljubljeno osebo in tekmeca. Še danes mnogi analitiki menijo, da je Ojdipova situacija jedro psihičnega razvoja, torej podobno, tako kot je koncept zasnoval S. Freud. Razrešitev Ojdipovega kompleksa je osnova psihičnega zdravlja in je zatorej eden izmed pomembnih ciljev psihoanalitične obravnave.

Odkritje Ojdipovega kompleksa Freud utemeljuje s pomočjo mita o Ojdipu, ki se mu je posvečal še v študentskih letih. Ojdip je za Freuda predstavljal primer globljega zanimanja za spoznanje samega sebe, kar je tudi posebnost človeške narave. Kolikor vemo, je bilo odkritje Ojdipovega kompleksa povezano tudi s Freudovim samospoznavanjem. Tekom samoanalize se je Freud dokopal do otroških ljubezenskih občutkov do matere in ljubosumja do očeta, o katerih je pisal v pismih Fliesu (1897). Pojem Ojdipov kompleks je uvedel kasneje, leta 1910. Še pred tem odkritjem je Freud fantaziral o sebi kot o možu, ki »je rešil slavno uganko in mogočen bil gospod«. To so besede, ki jih na koncu Sofoklove drame o Ojdipu izreče zbor. Kot je o tem pisal Jones, se je Freud kot študent sprehajal med spomeniki znamenitih znanstvenikov in si predstavljal, da bo njegov spomenik enkrat med njimi in se bo ponašal z istimi besedami. Na svoj 50. rojstni dan pa je Freud dobil medaljon, na katerem sta bila predstavljena Sfinga in Ojdip. Na medaljonu so bile besede iz

¹ (2011). Revija KLIP, št. 9.

Sofoklove drame. Ko jih je Freud uvidel, je zbledel, kot da bi uvidel duha (Jones, 1955). Njegove vsemogočne fantazije so se uresničile!

Ojdipovo dramo neredko srečujemo v ordinaciji pri obravnavi otrok (in odraslih) in vsepovsod v vsakdanjem življenju. Ko Ojdipova fantazija zaživi v resničnem svetu, v otroku prebudi skorajda neznosne občutke krivde, ljubosumja, zavisti, posesivnosti, preganjalni strah pred maščevanjem in kastracijsko tesnobo, ki na simbolni ravni predstavlja strah pred neuspehom. Pogosto se ta čustva na nezavednem nivoju povezujejo z občutki predojdijske narave, še posebej s tistimi, ki niso bili predelani na ravni diadnega odnosa med materjo in dojenčkom.

Pri razrešitvi diadnega odnosa igra pomembno vlogo »tretji«, očetova funkcija, o kateri v svojem prispevku piše L. Klockars, psihoanalitičarka iz Finske. V ospredju njenega zanimanja je evolucija psihičnega razvoja od diadnega k triadnemu in od triadnega k še bolj kompleksnemu ustroju preko razrešitve Ojdipove situacije.

V ospredju Ojdipove situacije je radovednost, ki jo je Freud pojmoval kot epistemološki gon. Porajajo se vprašanja v zvezi s posebnim odnosom med materjo in očetom, iz katerega je otrok izključen, o lastnem rojstvu, o samem sebi. Močna želja spoznati resnico o lastni identiteti gre navzkriž z željo prikriti resnico. Po mnenju norveškega psihoanalitika A. Zachrissona je ta konflikt poanta Ojdipove drame.

Vsi analitiki se strinjajo, da zmožnost triangularnega odnosa kot razrešitve Ojdipove situacije predstavlja visoko raven psihičnega funkcioniranja in razvoj simbolnega mišljenja. Ko je otrok zmožen tolerirati svoja čustva, ki jih porodi zapletena Ojdipova situacija, zavzame pozicijo »tretjega« (Britton, 1989) - opazovalca odnosov med starši oz. opazovalca svojih odnosov z drugimi. Takrat se lahko sprašuje o drugih, sebi in življenju na splošno. Takrat se začne psihoanaliza.

Mit o Ojdipu (Sofoklejev Kralj Ojdip)

Prispevki skandinavskih psihoanalitikov, ki jih tukaj predstavljam, se naslanjajo na mit o Ojdipu oz. Sofoklejevo verzijo tega mita - dramo Kralj Ojdip. Zato ga tukaj opisujem na kratko.

Bog Apolon je tebankemu kralju Laju prerokoval, da ga bo ubil lastni sin, če se mu bo rodil. Laj je bil prestrašen in se je skušal izogniti spolnega odnosa z ženo Jokasto. Vendar ga je Jokasta opila in zapeljala. Rodil se jima je sin, ki se ga je Laj odločil znebiti. Dal mu je prerezati kite na gležnjih in ga poslal stran, da bi ga pustili zverem v nemilost. Pristal pa je v korintski kraljevi hiši, kjer sta ga kralj in njegova žena prisvojila. Poimenovala sta ga Ojdip, kar v prevodu z grškega jezika pomeni »zatečena stopala«. Ko je Ojdip postal mlad mož, so mu povedali, da je bil "podtaknjen očetu." Ker o tem ni dobil odgovora od (nadomestnih) staršev, se je odpravil po odgovor v preročišče Delfe. Vendar je tudi tam njegovo vprašanje ostalo brez odgovora. Izvedel pa je svojo usodo, ki je govorila o tem, da bo ubil lastnega očeta in se poročil z rodno materjo. Po tej prerokbi se je odločil, da se ne bo vrnil nazaj k staršem, ki jih je še vedno imel za prava roditelja.

Istočasno kot Ojdip je v Delfe potoval tudi Laj. Ko so se srečali, je kraljev glasnik Ojdipu ukazal, da se mora umakniti. Ojdip tega ni storil, zato ga je Laj udaril s palico v nogo. Zaradi tega udarca se vnel pretep, v katerem je Ojdip ubil svojega pravega očeta Laja in vse njegovo spremstvo, razen enega, ki je pobegnil.

Kmalu za tem je v deželo prišla Sfinga z žensko glavo, levjimi šapami in ogromnimi perutmi. Ubila je vsakogar, ki ni znal rešiti njene uganke: zjutraj hodi po štirih, opoldne po dveh, zvečer po treh; čim več nog ima, tem počasneje se premika - kaj je to? Tebanci so tistemu, ki bo razvozlal uganko, obljubili roko kraljice Jokaste in vladarski prestol. Ojdip je razvozlal uganko: človek se kot dete plazí po štirih, odrasel hodi po dveh, starcu pa je palica kot tretja noga. Sfinga se je zaradi sramote vrgla v prepad, Ojdip pa je postal tebanski kralj in Jokastin mož, oče štirih otrok, ki so bili istočasno njegovi sorojenci.

Čez nekaj let je bog Apolon nad Tebe poslal kugo. Po delfijski prerokbi naj bi se končala, ko bo maščevana smrt kralja Laja. Ojdip se je odločil, da poišče in kaznuje morilca z izgonom iz mesta ali s smrtjo. Vendar resnici slepega Teiresiasa ne verjame. Jokastac spozna resnico, a je ne more

prenehati in se obesiti. Ojdip odhiti za njo. Ko jo vidi obešeno, vzame iz Jokastine obleke zlati zaponki in si z njima izpraska oči, v prepričanju, da so krive za storjene napake. Nato odide v izgnanstvo.

Leena Klockars: mit o Ojdipu je tragedija o medgeneracijskem prenosu simbolne odsotnosti očetov

V mitu o Ojdipu pritegne pozornost dr. Klockarsove Lajeve nezmožnost postati oče za svojega sina. Najprej se skuša izogniti spočetju otroka, ker se boji uresničitve prerokbe. Nato ga pošlje stran in mu prereže gležnje, da se znebi napovedane nevarnosti. Želi si ostati sam s svojo ženo, samo z njo uživati življenje in se izogniti starševski odgovornosti. Laj je ob podpori Jokaste dal torej prednost narcističnemu užitku. Pravzaprav je Laj Ojdipa zapustil trikrat: prvič, ko ga je kot dojenčka poslal stran, drugič, ko ga je silil, da mu kot mladi mož osvobodi pot in tretjič, ko ga je kot odraslega preklel. Isto zgodbo je Ojdip ponovil s svojimi sinovi. Nerazrešen Ojdipov konflikt je pustil posledice v naslednjih generacijah. Nezmožnost za očetovstvo in incestni odnos se je nadaljeval iz generacije v generacijo. V drami Antigona izvemo o ljubezenskem odnosu, ki se je razvil med Ojdipom in njegovo hčerko, Antigono.

Svojo idejo o pomanjkanju očetovstva dr. Klockars naslanja na Lakanov »zakon očeta«. Ta se lahko razvije tudi v odsotnosti resničnega očeta. Gre predvsem za notranji proces sprejemanja mej in prilagajanja realnosti. Ta realnost se razlikuje od realnosti diadnega odnosa med materjo in dojenčkom, polnega narcističnega zrcaljenja otrokovih želja. Oče zadovoljuje materine čustvene, narcistične in seksualne potrebe in daje s tem vedeti otroku, da to ni njegova naloga; taka naloga - zadovoljevati potrebe matere - bi bila za otroka »nemogoča misija«. Otrok je prisiljen iskati zadovoljitve izven diadnega odnosa z mamo in se postopoma ločiti od nje. Šele tako postane pripravljen na triadne odnose in pridobi zmožnost spopadanja s čustvi, ki jih vzbuja triadni odnos. Hkrati se lahko poistoveti z idealiziranimi očetovimi lastnostmi, ki postajajo del njegove moške identitete. Za identifikacijo z očetom potrebuje otrok med drugim vsaj deloma nekonfliktni diadni odnos z očetom.

Priznanje starševskega para kot para, ki ga veže poseben odnos, iz katerega je otrok izključen, dodaja triadnemu odnosu ojdipsko dimenzijo. Ojdipska dimenzija se pojavlja preko očeta kot grožnja diadnemu odnosu z materjo in idiličnemu nekonfliktnemu triadnemu odnosu med materjo, očetom in otrokom. Zmožnost triadnega odnosa odraža razvoj mišljenja in formiranje simbolnosti. Simbolizacija in refleksija postajata možni s pomočjo jezika, očeta kot tretjega, tretjega kot zunanjega objekta. Bollas (2009), ki ga citira Klockarsova, gre v svojem razmišljanju dlje in doda četrto dimenzijo - družino. Razmišljanje v okviru četrtega objekta daje otroku sposobnost prepoznavati ne samo sebe ali sebe v odnosu z materjo oz. z očetom, ne samo sebe v triadnih odnosih z materjo in očetom, ampak sebe kot družinskega člana v odnosih s starši in sorojenci in v družinskih odnosih do oseb izven družinskega kroga.

Tako, dr. Klockars predstavlja svojo rešitev Sfingine uganke. Tisti, ki zjutraj hodi po štirih, opoldne po dveh, zvečer pa po treh ni le človek, ampak tudi človekov psihični razvoj, ki odraža razvoj mišljenja in formiranje simbolizacije. In sicer, od diadnega k triadnemu odnosu in nato preko razrešitve Ojdipove situacije k ponotranjenemu odnosu »med štiri«, ki vsebuje vso kompleksnost človeškega mišljenja.

Andres Zachrisson: Ojdipov konflikt je konflikt med željo spoznati sebe in željo prikriti resnico

Dr. Zachrisson je osredotočil svojo pozornost na Ojdipovem zatečenem gležnju. Ta gleženj reprezentira Ojdipovo nezavedno znanje o sebi, o svojem zgodnjem otroštvu, v katerem sta ga zapustila oče in mati in mu s tem nanese narcistično rano. To rano je nosil skozi celo življenje in jo je ponovno odprl, ko sta se srečali njegova in Lajeve pot. Ko ga je oče udaril s palico v nogo, se je Ojdipova infantilna travma reaktivirala. V (narcističnem) besu je ubil svojega očeta in njegove služabnike. V tej situaciji se je Ojdip vedel kot oseba, ki istočasno ve in ne ve resnico. Laja je

dejansko srečal tik po tem, ko je pri preroku skušal dobiti odgovor o svojih starših. Odgovora ni dobil in je ostal z dvomom glede svojih pravih staršev. Ko sreča starca, ki je bil toliko star, kot bi bil star njegov oče, se na to ni ozira in s tem zanika samo možnost očetovega obstoja.

Centralni elementi mita, očetov umor in poroka z materjo, formirajo ozadje tragedije, ki Ojdipa spremlja pri spoznavanju sebe. Kralj Ojdip ni samo drama o umoru in incestu, ampak je uprizoritev Sfingine uganke (Rudnitsky, 1987). Ker je imel Ojdip rano na svojih nogah, ga je že pogled na njo na nezavedni ravni spominjal na njegovo preteklost, na dojenčka, ki se morda sploh ni mogel plaziti po vseh štirih in na njegovo prihodnost, v smislu, da bo s ranjenimi nogami hitreje potreboval pomoč »tretje noge« - palice. Rešitev Sfingine uganke je ležala tako rekoč pred njegovimi nogami oz. na njegovih nogah.

Drama Kralj Ojdip je borba med željo in ne-željo (iz)vedeti resnico. Ta konflikt v drami reprezentira napet odnos med Teiresiasom, slepim možem, ki vidi globljo resnico, in videčim Ojdipom, ki resnico zanika. Takrat, ko Ojdip izve resnico, se oslepi in postane takšen kot Teiresias - slepi mož, ki vidi resnico.

Zanimivo, kako naši analitični pacienti zaradi položaja na kavču, obrnjenega stran od analitika, skorajda ne vidijo nič okoli sebe, vendar pa se poglobljajo vase, v iskanje resnice o sebi. O vsakem pacientu, podobno kot o Ojdipu, lahko rečemo, da si to resnico želi spoznati, hkrati pa se na nezavednem nivoju bori proti spoznanju in proti analitikove pomoči. To velja tako za odrasle, kot za otroke. Dr. Zachrisson je npr. predstavil klinični primer o puncu, ki je ta konflikt uprizarjala med seanse.

Ostali prispevki

Prispevka skandinavskih analitikov sta komentirala bolgarska analitika v izobraževanju Malen Malenov in Danijela Alexieva. Komentarji mlade generacije so novost te šole. M. Malenov je obogatil prispevek Klockarsove z zanimivimi primeri iz zasebne prakse. Alexieva je pridala prispevku Zachrissona dimenzijo kleinovske psihoanalitične misli. Oba sta poudarila razliko med fantkovim in dekličinim razvojem v okviru Ojdipove situacije.

Prispevki drugih analitikov so obogatili šolo s predstavitvijo različnih pristopov pri razumevanju otroških pacientov. Sledili so jim burne in plodne diskusije. Zaradi zaupnosti kliničnih primerov jih žal tu ni mogoče predstaviti.

Literatura

- Bollas, C. (2009). *The Fourth Object and Beyond*. In: Bollas, C. (2009) *The Evocative Object World*. East Sussex: Routledge.
- Britton, R. (1989). *The missing link: parental sexuality in the Oedipus complex*. In: Britton, R., Feldman, M. and O'Shaughnessy, E. *The Oedipus Complex Today: clinical implications*. London. Karnac Books.
- Jones, E. (1955). *The Life and Work of Sigmund Freud, vol. 2*. New York. Basic Books.
- Klockars, L. (2009). *The Oedipus Myth: The Tragedy and Strengths of Oedipality*. *Scand. Psychoanal. Rev.*, 32:125-133.
- Zachrisson, A. *Oedipus: Striving for Self-knowledge – turning a blind Eye*. *Zbornik prispevkov 13. šole za otroško in mladostniško psihoanalizo - Oedipality*, Ribno 2011.
- Sofokles (1978). *Kralj Oidipus*. Mladinska knjiga, Ljubljana.